

מיכה יוסף ברדיצ'בסקי

ליום הזכרון העשירי למותו
(כי חשון תרפ"ב—כי חשון תרצ"ב)

מאת צבי קרול

למרנו מיכה יוסף ברדיצ'בסקי.

אחר-העם וברדיצ'בסקי, שני הרים, שתי-תורות, את הראשונה כופים ואינה מתקבלת זאת השניה קבלנו בלי כפיה.

אותו הדין גם בספרות. גם בה היה מן המת-קוממים, הוא ראה את הספרות בעניה, בדכותה האיומה כי ספרות בלי רוח חיים היא כגוף בלי נשמה. יותר נכון, הוא ראה את הספרות והיא רק רוח, וכגון זה עולל להתנדף וקהיות פלא היתה. הוא דרש גבוש איתן ומוצק וקא, גמישות רוחנית רדי-פפת, וגם בזה היה מורה לדור, לא קשה למצוא את השפעתו הרבה אצל רבים מסופרי דורנו ששמו את פעמיהם אל מעינות האגדה, אם כי את סגנונו לא קבלו הרי גת דרדיצ'בסקי קבלו וקבלו. "צפר-נות ואגדות", "אגדות עם" וכו' נעשו למטיב קל-סי בספרותנו. כך כתב פרישמן את "במדבר"—כך כתב יעקב כהן את "ספורי התורה", גם אצל ש. י. עגנון יש הרבה מפרחי האגדה והפולקלור של ברדיצ'בסקי. הן הפשטות שורה עליהם. בין עגנון וברדיצ'בסקי יש הרבה חוטים מקשרים; "עוב-דיה בעל סוס", הוא יצירה ברדיצ'בסקאית טפוסית, כשם ש"אגדת המתה" יכולה להחשב בהחלט לי-צירה עגנונית. אך בגוגע לסגנון שונים הם ונבד-לים, הסגנון של עגנון הוא אומנות מיוחדת, אס-כולא המתחילה בו ולא קרמהו אחר. אך גם סגנונו של ברדיצ'בסקי מיוחד ונבדל. הוא מלוטש ובהיר, ולא מקושט ומעורפל. כי הלטוש מבהיר, והקשוט מעורפל. לברדיצ'בסקי היה סגנון אחד, הן לדברי-מחשבה ובקרת, והן לדברי ספרות יפה ופיוט. לברדיצ'בסקי היה רצון לעשות את הספרות לרבר השווה לנפש הקוראים, הוא לא התפלפל לא עקם את משפטו, ונמנע עד כמה שאפשר מערבובית הסגנונות של המקרא, המשנה והתלמוד. סגנונו אינו קל ושוטף, אך לעומת זה בהיר ונקי מכל מיני תערובות ותשבציות, ומליצה.

אולם ברדיצ'בסקי לא היה מספר אמן בנוסח המודרני, הריאליסטי, "מרים"—הוא רומן חלש, הוא אינו משמש קנה-מדה להערכת ברדיצ'בסקי, בכל גדלו והדרו, שהתגלה באגדותיו וב"רומנים קצרים". מבלי להשוות כמובן, עם ההוד והגדלות שבדברי המחשבה והבקרת שלו, שהוא במדת הע-נקים. יש לדרוש סמוכין מ"הרומנים הקצרים" שלו לבין כמה מיצירותיו של י. ל. פריץ, ברדיצ'בסקי חסר כמובן את אותו הגוון החסירי של פריץ, אך לעומת זה גובר אצלו הגוון העממי החמוני כמעט. ברדיצ'בסקי הוא מנתח אמן, הוא צולל לנבכי החיים ומעלה פנינים. כמוהו הוא—יוצרים. מברדיצ'בסקי המספר יש עוד הרבה מה לדלות, הרבה מה ללמוד.

"שואלים: מדוע אין בספרותנו היפה דברים הראויים להתכבד? ומשיבים: בשביל שהחיים של-נו יתושים; אבל יתושים הם החיים, מפני שסופרים דלים שרויים בתוכנו. לא הרועים המה בלי צאן, כי אם הצאן בלי רועים..."

לפני עשרות שנים נאמרו הדברים האלה, בר-דיצ'בסקי לא חת ולא נפחד לאמדם, כשם שלא נרתע מלידות את בליסטראות בקרתו השנונים בכל מקום תורפה, כי הוא היה לוחם, לוחם אמיץ בעד האמת, ובכל מאדו התאמץ לגלות את האמת, אף אם לא תמיד היתה מרנינה. הוא, שכמעט רוב ימי-חיו לא היה מעורה בסביבה ספרותית, היתה לו האפשרות המלאה הדרושה לשם הסתכלות מן-הצד ושפוט אובייקטיבי. את הרע—גנה, ואת הטוב—שבח והלל. בבקרת חבר הוא לדור פרישמן, אם כי לא חונן בהריפות העזה של פרישמן, אך הת-קיפות ואהבת-הגלוי משותפת לשניהם.

אולם בבקרת לא למרנו ממנו, כשם שלא למרנו מפרישמן, כי, אהה, עתה אין לנו כלל בקרת, עתה מוצצים את הרצנויה המתוקה והסל. היחידים המעויזים עוד להאחו בקרני בקרת האמת, מנודים ומותרמים, ויש שנאת רבה, וקטנות-המחין...

אילן נאה, גדל שרעפים ורב פאות מה נאה היית, ומה צר כי נגדעת. אך לא לעד נגדעת, בל-בבות רבים על אדמת המולדת פורחים ומשגשגים שתיליך, הנקלעים זה בזה, מתאחזים לגוף אחד, לשרשרת בלתי מנותקת, ועמלים בכנין חברה חד-שהי לעם חי חיי אדם.

"האדם בצורתו היהודית, כלומר, אותה ההר-כבת, שלא נכרים בה עוד התחומין שבין אדם ליר-דודי, הוא הדבר שאנו תובעים..." כך כתב ברדי-צבסקי באהת מתשובותיו לאחר-העם. ואכן זוהי מהותו הרוחנית של ברדיצ'בסקי, הוא הבדיל בין הרשויות, יהודי ואדם, והעמיד ביסוד ועיקר את האדם. היהודי זוהי רק צורה מיוחדת כדוגמת היר-ני, הרומי וכו'. ה. הוא לא היה מתווך, את הפשי-נות לא סבל, כי הוא אב לטשטוש, והוא אהב את הבהירות שהנה אב לשלמות. קצת יהודי וקצת אדם—הרי דומה זה לאותה בריה משונה ששמה אנדרוניטוס, לא הא ולא דא. מוסר היהדות כס-כמן מיוחד לא היה קים בשבילי, יש מוסר האדם, מוסר החברה האנושית הגדולה. ההתבדלות וההת-נשאות היא מקור הרעה. הנולד הוא קודם כל אדם, ברחם האם לא ידע אלהים מיוחד בשבילי, אלהי מוסר היהדות, דוקא. ובצאתו לאויר העולם ישא הפלה לאלהי-החיים, לאותו הכח היוצר שנתן לו את ה י י מ ושאינו קשור ברצועות של תפילין, ואינו דבוק אל המזוזה, כי אם שולט במלא רוחב העולם. ברדיצ'בסקי עמד על מצע הפנתאיזם, ואם כי רבים הם שקרמוהו בכך, היה בו בכל זאת מן החד-דוש, בעוד שרוב הפנתאיסטים היהודים האחרים ראו את האל השולט במלא העולם—כאלהיהם הם, שכבודו הוא מלא עולם, הרי ברדיצ'בסקי נלחם עם השקפה זו, האל השולט במלא העולם, הוא אל העולם, אל החיה והאדם עלי מרחבית-כל באשר הם שם. כי "אין אנו מבינים, מה טיבה של יהדות לתוד ומחשבות אנושיות לחוד". ברדיצ'בסקי נלחם כל ימיו כדי להשיב לנו את כבוד האדם שנפגם מאד במשך אלפי דורות שבהם שלטה שלטון בלי מצרים המסורת של "קוצו של יוד" של "די אמות של הלכה". יש לקרוע את חוט המסורת. הזאת "מזונות חדשים צריכים לנו". ברדיצ'בסקי סר אל שבילי האגדה, אל גני השירה, הוא הרוח צמאנו מאותם המעינות המפכים של האגדה שנרחקו הצ-דה בעקב לחץ המסורת. היא הרוח צמאנו והשקה גם אחרים. והאחרים היו אנחנו, בני הדור החדש, בני אדם יהודים, הדואנים לצרכי האדם ולצרכי ישראל כאחד, הכובשים את המרחב, ומחרסים כל תחום וסיני.

על ברכי אחר-העם נולד ברדיצ'בסקי. כשנבוא להעריך את פרויו של אחר-העם לא נפנה אל תל-מידיו ממשיכי תורתו, כי אם אל מתנגדו ויריבו הגדול מיכה יוסף ברדיצ'בסקי—נט דרכנו ונשים פעמינו. אחר-העם רכז סביבו תלמידים רבים, אך במציאות חיינו נצה ברדיצ'בסקי, כי אחר-העם שהו פיע בקולו הרועם—"לא זה הדרך!" הגיע רק עד "פרשת דרכים", מבלי לדעת ברור איזו היא הדרך הטובה ביותר שנכור לנו, ואילו ברדיצ'בסקי, הופעתו היתה שלזה וצנועה, בלי תרועת מלחמה, אך לעומת זה בטוחה ואיתנה. "צ ע י ר י מ"—זו היתה סיסמתו של ברדיצ'בסקי, וסיסמא זו היתה לספר-תורה של הדור. בודדים הם עתה אלה הכופרים בצרכי האדם של היהודי, מעטים הם עתה אלה סבני דורנו שיחסם לשירה הוא כיחסו של אחר-העם וזהו נצהונו של ברדיצ'בסקי. ברדיצ'בסקי היה, יהיד ובודד בחייו, א.ז.ר במערכו מול רבים, וגם עתה מעטים ובודדים הם אלה השותים ממעינות-יצירתו, ואילו אחר-העם הקים סביבו מחנה, "בית-אחר-העם"—כדוגמת "בית שמאי ובית הלל"—אך היחיד נצה, כי רבים הם עתה ה"צעירים" הבונים את חייהם לא רק על הכרה למודית המהייבת את צרכי האדם, כי אם על יסוד הכרחי חיוני של צרכי האדם היהודי, המאויים והתשוקות הן המצוות המעשיות שלנו, האהבה לטבע, לאשה ולכל החי, הצומח והדומם שביקום, היא אבן הראשה במצ-אות חיינו החדשים, כל אברינו אומרים שירת חיים תוססת ורעננה שירת בנין, שירת תחיה, תחיה הגוף והנפש, השרירים והמח בעת ובעונה אחת.

ולא רק בחיי הפרט כך, כי אם גם בחיי הכלל, בחברה המדינית שלנו, אם כי פה, בשטח זה, לא שלם עדיין הנצחון, כי האחר-העם'יות הכתה שר-שים דוקא בשטח זה, ישנו מחנה שלם הרוצה לה-קים את בנין תחיתנו על אשיות הרוח והמסורה. ויש רבים גם המסלפים את תורת הרב וחרדים להי-בית יותר מאשר ליי, לצורה הרוחנית יותר מאשר לתוכן. כל אותה התורה על "תחיה רוחנית" ו"מר-כו רוחני"—נשאת בחלל עולמנו ויש לה מצדדים. אך אלה הרעננים והתוססים שבמחנה מחזיקים בתורת ברדיצ'בסקי, הדרושים יין חדש בחבית חד-שה, צורה ותוכן חדשים אנושיים כלליים, כדוגמת כל האומות ברחבי התבל, חיים מדיניים בריאים. שלמים ובלתי מתפוררים, ולא סני להם במזון רוחני גרידא, כמעט יראת שמים, ועפר הר-הצופים. "אנשים פשוטים עבדיך, מבקשים לחם לאכול, כי רעבה נפשם, מבקשים לשתות בצמא".

העומד "על פרשת דרכים" הרי הוא כאילו "פוסח על שתי הסעיפים"—ונפשו של ברדיצ'בסקי כלרה בכך. וכל מי מבני-דורנו שאון הנברות ממד לא את קרביהם יסלוד בכך. כי בית גדול רב דיר טות לגופות בני-אדם ישראליים משגשגים ופורחים אנו רוצים לחקים פה, ולא ארון עץ כגודל של די על די בשביל גויילי התורה ורוח המסורת. ואת זאת